

סימן כ

עשיית פסח שני כשלא נעשה פסח ראשון

פתיחה

יש לדון בשאלה כיצד יש לנהוג במידה ויתאפשר לחדש את עבודת הקרבנות בין פסח ראשון לפסח שני: האם מותר והאם חובה לעשות פסח שני. במידה ואין אפשרות להקריב פסח שני במצב כזה משום שאין ציבור נדחים, יש לדון האם יחידים מתוך הציבור יכולים לעשות פסח שני משום שהם אינם ציבור או שדין אחד לכל הציבור ואף היחידים שבציבור אינם יכולים לעשות פסח שני.¹

העניין העיקרי שיש לבארו הוא מה שנאמר שאין ציבור נדחה לפסח שני: ניתן להבין שמדובר בדין כללי ועקרוני, הנוהג בכל אופן שבו נוצרה מציאות של רוב ציבור שלא יצאו ידי חובה בפסח ראשון. עם זאת, ניתן להבין שזהו דין מסוים בטומאת מת, והוא נאמר כחלק מהכלל שטומאה דחוייה בציבור, וכחלק מההיתר לעשות פסח ראשון בטומאת מת. הנפקא מינה בין ההבנות היא במקרה של רוב ציבור שנדחו לפסח שני שלא מחמת טומאת מת, אלא מסיבה אחרת: לפי ההבנה הראשונה אין עושים פסח שני, שהרי אין ציבור נדחה לפסח שני. לעומת זאת, אילו לפי ההבנה השנייה, יש מקום לומר שניתן לעשות פסח שני.

1. אחר השלמת המאמר ופרסומו לראשונה, מצאתי כי בסוגיה זו הרחיב הרב אוריאל בנר במאמרו: פסח שני כשנבנה בית המקדש לאחר פסח ראשון, מעלין בקודש כב (אלול תשע"א) עמ' 57-70. בכמה עניינים זכיתי לכוון לדבריו, ובעניינים אחרים זכיתי להתברך מדבריו, ולהעשיר את המאמר בגרסתו הנוכחית, ותודתי נתונה לו. הרחבה בסוגיה זו מצויה גם בספר מפסחא לזעירא (עמ' קלז-רב), וכן בקונטרס למה נגרע לבלתי הקריב (עמ' יג-כ).

א. דברי חז"ל

מדברי התוספתא והירושלמי נראה שציבור לעולם אינם עושים פסח שני

נאמר בתוספתא (פסחים ח, ד):

ניתן להן לישראל לבנות בית הבחירה – היחיד עושה פסח שני ואין הציבור עושה פסח שני. ר' יהודה אומר: אף הציבור עושה פסח שני. אמר ר' יהודה: מעשה בחזקיה מלך יהודה שהעשה את הציבור לעשות פסח שני, שנאמר: כי מרבית העם רבת מאפרים וממנשה מיששכר ומזבולון לא הטהרו וגו'.

תוספתא זו הובאה גם בירושלמי (פסחים ט, א), ובפשטות נראה שמדובר בדיוק על הנידון דידן, דהיינו מקרה שבו התאפשר לחדש את עבודת הקרבנות בין שני הפסחים, וכן פירשו מרכבת המשנה (חעלמא; הל' קרבן פסח ז, א ד"ה וראיתי) ועוד אחרונים.² ולכאורה נראה שהלכה כתנא קמא, דיחיד ורבים הלכה כרבים.

2. קהלת יעקב (לר"י ברוכין מקרלין; פסחים צג, א ד"ה ואגב), חתם סופר (בהגהותיו על הירושלמי שם), משך חכמה (במדבר כח, טז), הגר"פ פערלא (בביאורו לשהמ"צ של רס"ג עשה יג ד"ה אמנם באמת), מנחת אלעזר (ליקוטים, יח; וכן בספרו שער יששכר ח"א מאמרי חדש אייר, מאמר פסח זעירא אות יג, עמ' צא), משנה שכיר (עה"ת, פרשת בשלח ד"ה ועוררני); מקראי קודש (פראנק; פסח ח"א סי' יג עמ' לד) בשם האדר"ת, פירוש הגר"ח קניבסקי על הירושלמי (פסחים ט, א עמ' שכ ד"ה ניתן).

בקרבן העדה כתב: 'ניתן לישראל לבנות בית הבחירה ל"ג ליה', אך בספרו שיירי קרבן (שם ד"ה ניתן) חזר בו מכך וכתב: 'בקונטרס [=בקרבן העדה] פירשתי דל"ג ליה, אך בתוספתא דמכילתין הגירסא כמו שהיא לפנינו, לכן נ"ל דה"ג: ניתן לישראל לבנות בית הבחירה ולחוג בו שלש פעמים בשנה. וכ"כ הרמב"ם ריש הל' בית הבחירה: מצות עשה לעשות בית לה' מוכן להקריב בו קרבנות ולחוג עליו ג' פעמים. ומניה דייק שהיחיד עושה פסח שני ואין ציבור עושה פסח שני, דאס"ד ציבור עושה פסח שני פעמים שעולין ד' פעמים בשנה, שאף בפסח ראשון צריכין לעלות להביא קרבן חגיגה אם נטהר בשאר ימי הפסח, וכדאמר רבי יוחנן בבבלי בחגיגה דף ט' ע"א עיין שם'.

לכאורה יש כמה דחקים בפירוש זה (וכבר העיר על כך בקצרה הקהלת יעקב שם): ראשית, ההגהה המשמעותית בלשון התוספתא והירושלמי מעוררת קושי. שנית, לכאורה לא מסתבר לומר שעשיית פסח שני על ידי הציבור עומדת בסתירה לקביעה שעולים לרגל שלוש פעמים ולא

פסח לה' | סימן כ עשיית פסח שני כשלא נעשה פסח ראשון

ארבע, דסוף סוף בעיקרה וביסודה של המצווה, יש לעלות שלוש פעמים ולא ארבע (ומכל מקום אי איתא לחידוש זה, יש להוכיח שאין חילוק בין טומאת מת לטומאות אחרות לענין זה שאין ציבור עושה פסח שני; ויעוין בזה להלן). שלישית, לא ברור מדוע להידחק בהסבר זה ולא לפרש כמרכבת המשנה, והרי הדוחק גדול ועצום, דמאי שייטיה דנתינת הרשות לבנות את בית הבחירה אל ההלכה הבסיסית שאין ציבור עושים פסח שני; ויעוין בזה בעלי תמר (ד"ה ניתן), ואכמ"ל. ויעוין עוד במה שהקשה המנחת אלעזר (שם) על פירוש זה. ובספר קנין תורה בשמעתתא (בהעלותך ד, ד) כתב לצדד בפירוש השיירי קרבן, ולפיו חידש שאם נבנה המקדש בין פסח ראשון לשני ניתן לעשות פסח שני משום שבאותה שנה אין ארבעה רגלים. אך מלבד הקשיים שבפירוש זה בתוספתא יש להוסיף שגם אי איתא לפירוש זה, ייתכן שהקביעה היא עקרונית, ואין משמעות לכך שבשנה מסוימת לא עלו לרגל בפסח ראשון.

בפני משה (ד"ה ניתן) כתב שמדובר בטומאת ע"ז שהייתה מצויה בהר הבית לפני שנבנה בו המקדש. וכן כתב בחסדי דוד (על התוספתא שם). ואולם לכאורה קשה לתלות תניא בדלא תניא, דהא לא נאמר במפורש שנחלקו התנאים מה הדין בטומאת ע"ז, שהיא דבר שאינו תלוי בבנין הבית וגם לא הוזכר להדיא בתוספתא. ובמקום זה הזכירה התוספתא עניין מיותר לכאורה של בנין הבית. וכבר העיר בזה בקצרה הבית יצחק (יו"ד ב, קמח, ט). ומלבד זה קשה שבית המקדש הראשון נחנך בחודש תשרי (מ"א ח, ב ומו"ק ט, א), ולא היה צורך לעשות פסח בטומאת ע"ז גם לפי האפשרות שהוא נבנה במקום שהייתה בו ע"ז קודם לכן. ויעוין עוד בצ"ץ אליעזר (יב, מז, ז) שדן בפירוש זה. ובחסדי דוד מבואר שכל הכרחו לנטות מפירוש מרכבת המשנה הוא משום שהקרבן פסח נהגה גם לפני בנין הבית הראשון והיינו בבמות, וצ"ע מדוע לא נקט בפשטות שדברי התוספתא מתייחסים לבנין הבית השלישי.

הבית יצחק (שם) כתב שהדין בתוספתא הוא על טומאה ולא על עצם עשיית פסח שני כשלא קרב פסח ראשון. אך לפי זה לא ברור מדוע לא נאמר להדיא שזה הדין, והדבר רק נלמד מהראיה שהביא ר' יהודה. ולקמן יתבאר שר' יהודה לא חילק בין הנידון ובין הראיה ולכן הסתמך על הראיה, ואילו רבנן דר' יהודה חילקו ולכן לא קיבלו את ראייתו.

ובאמת הגרי"פ פערלא (שם) תמה טובא על הפירושים הללו, וז"ל: 'פירושו פשוט, דאם ניתן רשות לישראל שיבנו בית הבחירה ובנאוהו בין זמן פסח ראשון לשני, מכל מקום לא אמרינן שיעשו פסח שני כדין מי שנאנס ולא הביא בראשון שמביא בשני, משום דהיינו דוקא ביחידים אבל הצבור אין עושין פסח שני. ומפרשי הירושלמי שם נדחקו בזה בפירושים זרים מאוד, עיין שם, אבל הדברים פשוטים מאוד כמש"כ. וכבר ראיתי לקצת אחרונים שהרגישו בזה והוא מוכרח'. מקורות נוספים בעניין זה הובאו בילקוט מפרשים שבסוף הירושלמי (מהד' עוז והדר, עמ' קי-קיא), ויעוין עוד במנחת בכורים (על התוספתא ח, ב ד"ה ניתן להם) שכתב שיש לגרוס

פסח לה' | סימן כ
עשיית פסח שני כשלא נעשה פסח ראשון

כך נראה לכאורה גם מהבבלי, דאמנם בבבלי לא הובא הדין הזה, אך נאמר (סו, ב - סז, א) בהקשר של טומאה שאין הציבור עושים פסח שני אלא עושים את הראשון בטומאה. וכן נאמר (סט, ב) שפסח שני ליתיה בציבור ואיתיה ביחיד. וכך כתב גם הרמב"ם (הלי קרבן פסח ז, א): 'יחידים נדחים ואין הציבור נדחה', וכן (שם, ג): 'ואין מחצה עושין את השני'. ולכאורה אין חילוק בין מקרה של רוב ציבור טמאים בראשון למקרה שבו לא התאפשר כלל להקריב את הראשון, ובכל מקרה הכלל הוא שיחיד נדחה ואין ציבור נדחים.

ואכן, כך כתבו בפשטות ההיכל יצחק (או"ח נג, ב), הקול מבשר (ב, י) והמועדים וזמנים (ג, רלט הערה א; שם, רנ סד"ה ואסיים), שהלכה כחכמים ודלא כר' יהודה במחלוקת זו. וכן מובא בספר אור פני יהושע (ליקוטי מאמרות סי' ט' עמ' קיח) בשם הרי"ש נתנוון, בעל שו"ת שואל ומשיב.³ וכן צידד הרב

בתוספתא ניתן להם לישראל לבנות בית הבחירה ולחוג בו ג' פעמים בשנה, והוכיח שציבור אינם נדחים לפסח שני מכך שנכתב ג' פעמים ולא ד' פעמים. ויש לדון בדבריו, אכמ"ל.
3. עוד מובא שם, שהאדמו"ר מבעלזא השיב על דבריו, וכדלקמן; ולא התבאר האם תשובה זו גרמה לבעל השואל ומשיב לחזור בו או שהוא נותר בדעתו.
ובהוספת בן המחבר להגדה של פסח אמרי אש (לד, ב - לה, א) העלה את האפשרות שהבית השלישי ייבנה בין פסח ראשון לפסח שני, וכתב שיעשו פסח שני. ואולם מפורש שם שהדברים אמורים רק אליבא דר' יהודה ולא אליבא דהלכתא. ובספר אבני שוהם (שלומוביץ; סי' עא אות ח) הביא בהסכמה את דברי ההיכל יצחק, אך בהמשך (סי' עז) הביא בהרחבה את דברי ר' אברהם פארדו והרבי מליובאוויטש דלהלן. ומדבריו נראה שלא נחת להכריע בין הדעות השונות.

נימוק נוסף לטובת ההכרעה כרבנן ולא כר' יהודה, כתב לי הרב הלל בן שלמה שליט"א: 'וראיתי בזמנו שיש מי שתלה את דעת רבי יהודה בשיטתו (פסחים צה, ב), שפסח שני דוחה את הטומאה. התורה חזרה עליו לעשותו בטהרה. אולם אם לא זכה, יעשה בטומאה. ואין הלכה בזה כרבי יהודה. וכך ניתן לומר לגבי פסח ציבורי בפסח שני. התורה רצתה שהפסח הציבורי יהיה בראשון ולא בשני. לדעת רבי יהודה, כשלא התאפשר הדבר, יש לעשות כן בפסח שני. ואף שאפשר לומר שהמציאות אינה שווה בין הדינים, הרי שהעיקרון מאוד דומה'. באנציקלופדיה תלמודית (ערך טמאה בציבור, הערה 134) נכתב כן בשם הנצי"ב בספרו עמק הנצי"ב (על הספרי בהעלותך), אך לא מצאתיו שם (יעוין בעמק הנצי"ב בהעלותך פסקא יא עמ' רטו באמצע העמודה השמאלית סד"ה כך שלא; וכן פסקא יב עמ' רכא בריש העמודה השמאלית ד"ה וא' ציבור), וצ"ע. עוד

פסח להי | סימן כ
עשיית פסח שני כשלא נעשה פסח ראשון

יוסף אלבו.⁴ וכן כתבו אחרונים רבים כדבר ברור ופשוט שכאשר לא נעשה פסח ראשון, אין עושים פסח שני: הגבורת ארי (יומא ו, ב ד"ה ועוד ק"ל [בגליון]), הצל"ח (פסחים עו, ב ד"ה גמרא חמשה), הרש"ש (פסחים שם ד"ה ועוד פסח), הנצי"ב (מרומי שדה פסחים שם ד"ה והתוס'), הבית שערים (או"ח שיז, יא), השפת אמת (פסחים שם על תוד"ה ה"ג), המקדש דוד (קדשים כו, א ד"ה עוד כתב), הקהלות יעקב (פסחים נה, ד"ה ומה), הגרי"ש אלישיב (הערותיו יומא נא, א ד"ה דהרי רוב; פסחים שם ד"ה והנה על) והשער הקרבן (כב, ח; יד). וכן נטה הקרבן פסח כהלכתו (פסח שני כהלכתו, סעיף נא ובהערה; ויעוין עוד שם, סעיף יט ובהערה; וכן שם בהל' פסח ראשון, הערה קסד ד"ה אבל).⁵

מהכלל שאם לא עשו רוב הקהל בראשון לא יעשו טמאי המת את השני אין ראיה לנידון דידן

לכאורה, היה מקום להוכיח כן מהלכה נוספת ברמב"ם (שם, ד):
היו רוב הקהל זבים ומצורעים ובוועלי נדות, ומיעוטן טמאי מת – אותם טמאי מת אין עושין בראשון, לפי שהם מיעוט; ואין עושין את השני, שאין היחידים עושין את השני אלא בזמן שעשו רוב הקהל את הראשון, וכאן, הואיל ולא עשו רוב הקהל בראשון, לא יעשו אלו המיעוט הטמאים למת את השני.

כתב הרב בן שלמה, שייתכן שר' יהודה מודה שאין לעשות פסח שני כאשר יש תרתי לריעותא:
(א) לא נעשה פסח ראשון; (ב) הציבור טמאים בטומאת מת בזמן פסח שני. דעד כאן לא סבר שיש לעשות פסח שני אלא אחד לריעותא, ולא בתרתי לריעותא.
4. במאמרו: חיוב פסח שני לציבור כשנבנה המקדש בין הפסחים, אמונת עתיד 124 (תמוז תשע"ט) עמ' 36-38.
5. לפי זה, התקשו האחרונים בדברים התוס' (פסחים שם ד"ה ה"ג קמ"ל; וכן הוא בתוס' הר"ש על אתר) שכתבו שיש תשלומין לפסח. ובמקדש דוד יישב שכוונת התוס' לתשלומי יחיד ולא לתשלומי ציבור, אף שהקשר הדברים הוא בציבור, יעוין שם. וכעין זה מובא בהערות הגרי"ש (יומא שם) שכוונת התוס' שבאופן עקרוני יש יותר מתאריך אחד לפסח, אף שאין ציבור עושים פסח שני. אולם בהערות הגרי"ש (פסחים שם) נראה שתירוץ זה נדחה. ואכמ"ל. ויעוין עוד בזה בקובץ תשובות לגרי"ש (ד, רכט), ובמה שיובא עוד לקמן בשם הגרי"ש.

פסח להי | סימן כ
עשיית פסח שני כשלא נעשה פסח ראשון

מקורו בדברי הגמרא (פסחים פ, א); ובפשטות מצויר בדבריו מצב שבו פסח ראשון לא נעשה כלל – לא על ידי הזבים וחבריהם שטומאתם לא הותרה בציבור ולא על ידי טמאי המת ש'אינן עושין בראשון'. ואף שאין לשלול מציאות של טהורים, מכל מקום ברור שהדין הזה אינו מותנה בכך. ולכאורה מוכח שהכלל שאין היחידים עושים את השני אלא בזמן שעשו רוב הקהל את הראשון הוא כפשוטו ממש, ואם הראשון נעשה על ידי מיעוט הקהל או שלא נעשה בכלל, היחידים אינם עושים פסח שני. ולא רק רוב ציבור אינם עושים פסח שני, אלא אף היחידים אינם עושים פסח שני במקרה שלא נעשה ראשון על ידי רוב ציבור. ובאמת כמה אחרונים⁶ הבינו בדעת הרמב"ם שברוב זבים אין הזבים עושים לא פסח ראשון ולא פסח שני.

ואולם, ר' אברהם פארדו⁷ (בתשובה שנדפסה בשו"ת יוסף אומץ לחיד"א; סי' ו) אזיל בתר איפכא, וכתב להוכיח מכאן שרוב זבים עושים פסח שני, משום שבגמרא וברמב"ם נאמר רק שטמאי המת אינם עושים פסח שני, ומשמע שהזבים ע"פ עושים פסח שני. וכן כתב במעשה רקח (על הרמב"ם שם). וכן צידד בספר מלכי בקודש (על הרמב"ם שם), אך הדר ותבר לגזיזיה וכתב שאין להכריע בהכי משום שניתן להבין שלא מיבעיא הזבים שאינם עושים פסח שני משום שהם רוב ציבור, אבל טמאי המת הם מיעוט והיה מקום לחשוב שיעשו פסח שני, קמ"ל שלא. ואף שסיים המלכי בקודש ש"אינו יושר לדעת" לפרש כך, מכל מקום לא הכריע בזה. ובאמת נראה שאין בזה הכרע לא לכאן ולא לכאן.

מדין 'שלישיתן זבין ושלישיתן טהורים ושלישיתן טמאי מתים' מוכח שבכל אופן אין פסח שני ברוב ציבור

והנה, נאמר בגמרא (פסחים פ, ב):

6. חסד לאברהם (על הרמב"ם שם), פתח הבית (על הרמב"ם שם), מנחת חינוך (שפ, יב ד"ה הי' רובם), מלא הרועים (פסחים פ, ב ד"ה אותן), ערוה"ש העתיד (הלי קרבן פסח קצא, טו), מנחת אשר (פסחים עד, ד"ה אך), שער הקרבן (כב, ח), והשב את העבודה (פ"א הערה כה).

7. חתנו של החיד"א ובנו של ר' דוד פארדו בעל חסדי דוד על התוספתא.

פסח לה' | סימן כ
עשיית פסח שני כשלא נעשה פסח ראשון

איתמר: היו שלישייתן זבין ושלישייתן טהורין ושלישייתן טמאי מתים. אמר רבי מני בר פטיש: אותן טמאי מתים אינן עושין לא את הראשון ולא השני. בראשון לא עבדי – הגדילו זבין על הטהורים, דלא עבדי בטומאה. הוה ליה טמאי מתים מיעוטא, ומיעוטא לא עבדי בראשון. בשני לא עבדי – נצרפו זבין עם טמאי מתים דלא עבדי בראשון, הוה להו רובא, ורובא לא מדחו לפסח שני.

מבואר שבנוגע לפסח שני מצרפים את הזבים עם טמאי המתים ונוצר רוב שעליו נאמר הכלל ד'רובא לא נדחו לפסח שני. וכן מבואר להלכה ברמב"ם (הל' קרבן פסח ז, ד). ואי איתא שהכלל שרוב אינו נדחה לפסח שני לא נאמר אלא בנוגע לטמאי מתים, אזי לא הייתה צריכה להיות מניעה לעשות פסח שני במקרה זה, דהא אין כאן רוב טמאי מתים. ובאמת מגמרא זו הוכיחו כמה אחרונים שרוב זבים שנדחו מפסח ראשון אינם עושים פסח שני.⁸ וכן נקט ר' אברהם פארדו בריש דבריו שם, אלא שלמסקנה ביטל זאת מפני שאר הראיות שהעלה וכדלהלן. ואולם לכאורה זו ראייה חזקה.

ואמנם בנידון זה הרוב אינו מזבים בלבד אלא מזבים וטמאי מתים יחד, אבל נראה שאין לחלק לעניין זה בין רוב משותף ובין רוב זבים, דאי איתא שהדין שאין רוב ציבור נדחים נאמר רק במקרה שרוב הציבור טמאי מת, לא היה מקום להחיל אותו כשרק מקצתם טמאי מת. ומדברי הנר דוד (גיג' ; פסחים פ, ב ד"ה בב') נראה שחילק כן, דכתב שרוב זבים שנדחו מפסח ראשון עושים פסח שני, ובשונה מהמקרה הזה. ואולי גם ר' אברהם פארדו חילק כן. אך כאמור, נראה שאין לחלק בזה.

8. יפה עינים (פסחים צג, א ד"ה אלו), אבי הנחל (לר' יהושע אייזיק מסלונים; דרוש יג לשבת חנוכה, מט ע"ד), אור יעקב (זלזניק; מהד' תשמ"ה, פסחים כח ד"ה והנה לפ"ד וד"ה וכן נראה). אולם היפה עינים נקט שהירושלמי חולק משום שריבה שאר טמאים לפסח שני מקרא דאיש איש, ובנוסף לכך מיעט שאר טמאים מקרא דכי יהיה טמא לנפש, ומצירוף שתי הדרשות עולה ששאר טמאים עושים פסח שני אף כשהם רוב. ולכאורה לא ברור מה ההכרח לצירוף זה, וכפי שהתבאר לעיל. ושתי הדרשות נמצאות ככתבן וכלשונן גם בבבלי. וצ"ע. יעוין גם באמרי שפר (קלאצקין; סח, יא) שכתב בפשטות שכאשר כל הציבור היו זבים בזמן פסח ראשון, אינם עושים לא פסח ראשון ולא פסח שני.

פסח לה' | סימן כ
עשיית פסח שני כשלא נעשה פסח ראשון

ובמלאכת שלמה (פסחים ט, ד) כתב שבמקרה של שלישייתן זבין וכו', רק טמאי המתים אינם עושים את השני, אך הזבים עושים את השני.⁹ וציין שכן כתב לפניו בילקוט לקט טוב (נג'ארה;¹⁰ במדבר ט, י; דף קיד ע"א-ע"ב בדפי הספר¹¹). אך לכאורה זהו דוחק בלשון הגמרא. וברש"י (ד"ה בראשון) מבואר להדיא שגם הזבים אינם עושים.

9. וז"ל: 'דגבי זיבה קיימא לן דאף צבור נדחין בפרק אלו דברים, ר"ל, אף על גב דגבי טומאת מת קיימא לן: איש נדחה לפסח שני ואין צבור נדחין לפסח שני, אלא עושין בראשון הכל בטומאה – גבי זיבה, אפילו שרובן או כולן זבין, נדחין כל הזבין לפסח שני; אלא שכשכולן זבין נדחין הכל לפסח שני, ועל זה אמרו: היכא דלא אפשר לעשות פסח ראשון מפני שכולן זבין ומצורעין ובוועלי נדות, לא אפשר, אבל לעולם עושין פסח כל הקהל, הזבין וחבריו הנזכרין. וכשרובן זבין ומיעוטן טהורין, המיעוט הטהור עושין בפסח ראשון, והרוב הזבין נדחין לפסח שני. ואם רובן זבין ומיעוטן טמאי מתים – הזבין נדחין לפסח שני, והטמאי מתים אינם עושין לא ראשון ולא שני, כדאיתא התם בפרק כיצד צולין. וכן נמי הא דאתמר התם: היו שלישייתן טהורים ושלישייתן זבין ושלישייתן טמאי מתים, דטמאי מת אינם עושין לא את הראשון ולא את השני כדאיתא התם, ר"ל: והשליש הטהורין עושין בראשון, והזבין נדחין לפסח שני; דלעולם אין הזבין נדחין לגמרי מלעשות אפילו פסח שני, אלא כשהפסח בא בטומאה, שרוב הצבור היו טמאי מתים בפסח ראשון, אז אין שם פסח שני אפילו לזבין ומצורעין ובוועלי נדות המועטין'.

10. 'מהר"ר משה נגארה, מגורי האריז"ל, אבי המשורר מה"ר ישראל נאגארה, חיבר ספר נחמד שסידר כל דרשות רז"ל בש"ס (וספרו) [וספרא] וספרי ומכילתא לענין דינא בסדר הכתובים בכל מצוה, כדי שיהא פירוש פסוקי דמצוה מסודרים בכל חלקי הדינים ודרשות רז"ל, ושגורים פי חכם. אשרי אדם שוקד על דלתותיו, וזו תורה לשמה, ותורת חסד על לשונו, לגרמיה הוא דעבד, שלו יאמרו: אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו. ושמו נאה לו, לקח טוב. ונדפס בקושטאנדינא שנת מאר"ץ. והרב נתבקש בישיבה של מעלה, ודמשק מנוחתו שנת אש"ס. כן מצאתי בקובץ ישן כ"י (שם הגדולים אות מ [קסא]).

11. 'ואין צבור נדחין כשנטמא הקהל או רובו, אלא עושים אותו בטומאה. ואימתי הוא כן, בזמן שהם טמאי מת. וזהו שכתוב 'לנפש'. אבל נטמרו בשאר טומאות, אינם עושים בטומאה, אלא נדחי לפסח שני'.

תצא

הוכחה מלשון הברייתא ד'אלו עושין את השני' שיש פסח שני ברוב זבים ודחייתה

עוד כתב ר' אברהם פארדו להוכיח כדבריו מהאמור בגמרא (פסחים צג, א) :
תנו רבנן : אלו שעושין את השני : הזבין והזבות, המצורעין והמצורעות [ונדות]
ובועלי נדות, והיולדות, השוגגין והאנוסין והמזידין, וטמא, ושהיה בדרך
רחוקה. אם כן למה נאמר טמא. - למה נאמר? דאי בעי למיעבד בראשון לא
שבקינן ליה! אלא : אם כן, למה נאמר בדרך רחוקה - לפוטרו מן הכרת. וכמאן
דאמר הורצה.

מכך שהזבים והזבות נשנו בלשון רבים ואילו הטמא ומי שהיה בדרך רחוקה
נשנה בלשון יחיד הוכיח שהדין דאיש נדחה ואין ציבור נדחים נאמר רק בטמא
מת, אך בשאר הטמאים אף ציבור נדחים. ולשונו היא : 'מן הש"ס מוכח הכי
בהדיא'. ואולם נראה שיש לדון על הוכחה זו, דלכאורה ייתכן שהברייתא
נמשכה אחר לישנא דקרא (במדבר ט, י) : 'איש איש כי יהיה טמא לנפש או בדרך
רחקה'. וכפי שהברייתא או הגמרא ממשיכה והולכת : 'למה נאמר טמא'.
ודווקא בשאר הטמאים נשנתה לשון רבים, שהם טמאים דעלמא. וכבר עמד
בזה האור יעקב (זלזניק; מהד' תשמ"ה, פסחים סי' כח ד"ה והנה לעיקר).

ב. דברי הראשונים

הוכחת ר' אברהם פארדו מדברי רש"י והרמב"ם שרוב זבים עושים פסח שני
עוד כתב ר' אברהם פארדו (שם) להביא ראיה שרוב זבים שלא יכלו לעשות
פסח ראשון ונטהרו לאחר מכן עושים פסח שני ממה שכתב רש"י (פסחים סז, א
ד"ה אלא לעולם) שבמקרה שרוב הציבור זבים הם נדחים, ומהקשר הדברים
נראה לכאורה דהיינו נדחים לפסח שני.¹² וכן דייק מדברי הרמב"ם (הל' קרבן

12. ז"ל רש"י (בתוספת ביאורים בסוגריים רבועים) : 'אלא לעולם מקרא קמא, וכדייקינן : איש
נדחה ואין ציבור נדחין, ודקשיא לך אימא ציבור כלל לא – אם כן [דהיינו, אם היינו נוקטים
שציבור טמאי מת אינם עושים לא פסח ראשון ולא פסח שני], דדיוקא דממעטינן ציבור מהאי

פסח ז, א) שכתב על הא דיחיד נדחה לפסח שני ואין ציבור נדחים ש'דבר זה בטומאת המת בלבד', ומשמע שבשאר טומאות גם ציבור נדחים מפסח ראשון, והיינו נדחים לפסח שני.¹³ ולפי זה יוצא שכל מניעה שמנעה מהציבור לעשות פסח ראשון ולא הייתה טומאת מת (או דרך רחוקה) אינה מפקיעה את הציבור מעשיית פסח שני. ונראה שסברת הדבר היא שמכיוון שבציבור זבים לא אמרינן טומאה הותרה בציבור, לכן חוזר דינם להיות כיחידים והם עושים פסח שני.

בר"י מלוניל ובמאירי מבואר שרוב זבים אינם עושים פסח שני

ואולם, ישנם מקורות הפוכים מזה בדברי הראשונים, שכנראה לא עמדו לנגד עיניו של ר' אברהם פארדו. הר"י מלוניל (עט, א ד"ה נטמא קהל) כתב: 'אם היו רובן זבין או טמאי שרץ, אין עושין לא את הראשון ולא את השני'. וכן כתב

דינא [דהיינו הדיוק מ'איש'] לחומרא ממעטינן, למאי הילכתא כתב לנפש למעוטי זבין ומצורעין? לכתוב טומאה סתם, דנשמע דבכל טומאות יחיד נדחה לשני וציבור לית להו תקנתא. דעל כרחך לנפש למעוטי זבין ומצורעין אתא, ולאחמורי עליהו [דהיינו, להחמיר על ציבור זבים ומצורעים יותר ממה שמחמירים על ציבור טמאי מתים], ואי לגבי ציבור לא מחמירו עליהו ולמימר דבטומאת מת הוא דאין ציבור נדחין אלא עושין פסחיהן בטומאה אבל בטומאת זיבה וצרעת אפילו ציבור נמי נדחין [המילים המודגשות הן פירוש החומרא שאותה מחמירים עליהם לפי האפשרות שטומאת מת הותרה בציבור, ושאותה אין מחמירים עליהם לפי האפשרות שציבור טמאים בכל טומאה שהיא אינם עושים לא פסח ראשון ולא פסח שני], לגבי מאן מחמיר עליהו? וכי תימא לגבי יחיד מחמיר עליהו, וקאמר טמא נפש הוא דאית ליה תשלומין לשני, אבל זב ומצורע אפילו נטהר בשני לית ליה תקנתא בתשלומין – והתניא: יכול לא יהו חייבין לפסח שני אלא טמא נפש כו'. ומזה הוכיח שאותה דחייה שציבור טמאי מת התמעט ממנה, דהיינו דחייה לפסח שני, היא הדחייה המתקיימת בציבור טמאי זיבה. וזו החומרא שמחמירים בהם, שהם אינם עושים פסח ראשון בטומאה אלא נדחים ממנו. והבין ר' אברהם פארדו דהיינו נדחים לפסח שני.

13. ז"ל הרמב"ם במלואה: 'רבים שהיו טמאי מת בפסח ראשון – אם היו מיעוט הקהל, הרי אלו נדחין לפסח שני, כשאר הטמאים; אבל אם היו רוב הקהל טמאי מת, או שהיו הכהנים או כלי שרת טמאים טומאת מת, אינם נדחין, אלא יקריבו כולם הפסח בטומאה – הטמאים עם הטהורים, שנאמר: 'ויהי אנשים'; יחידים נדחים ואין הצבור נדחה. ודבר זה בטומאת המת בלבד, כמו שביארנו בביאת המקדש'.

במקום נוסף (שם צה, ב ד"ה הפסח). וכן כתב המאירי (פסחים סט, ב ד"ה כל שהציבור):

כל שהציבור הופקע מפסח ראשון, כגון שהיו רובם זבים ומצורעים וכיוצא באלו, אף על פי שמיעוטן טמאי מתים, הרי הציבור כלו ומעוטו נדחה כל אותה שנה מקרבן הפסח; שרוב הציבור נדחה מפסח ראשון, שלא הותרה טומאה בצבור אלא בטומאת מת; ונדחו מן השני, שאין צבור נדחה לפסח שני. ואף המיעוט של טמאי מתים נדחין מן הראשון, שאין טומאת מת דחוייה אצל יחידים; וכן נדחו מן השני, שכל שלא עשו הציבור את הראשון, אף יחידים אין עושין את השני.

מבואר בדבריו להדיא שרוב צבור זבים שנדחו מפסח ראשון, נדחו 'כל אותה שנה מקרבן הפסח'. וכן כתב בשני מקומות נוספים (פ, א ד"ה כבר ביארנו שאין הטומאה; צה, ב ד"ה פסח).¹⁴ וכן כתב המנ"ח (שפ, יב ד"ה היו רובם) מדנפשיה.¹⁵

דחיית ההוכחה מדברי רש"י והרמב"ם

ומה שהוכיח מהרמב"ם לכאורה אינו מוכרח, ואפשר בלא דוחק לפרש שכל כוונת הרמב"ם היא לומר ש'דבר זה בטומאת מת בלבד שיקריבו טמאים', כלשון הסמ"ג (עשין רכד) שהביא את דבריו, ולא לקבוע גדרים בהלכות פסח

14. אולם בנוגע למקרה ששליש טהורים, שליש זבים ושליש טמאי מת, כתב המאירי (פ, ב ד"ה היו) שטמאי המת אינם עושים פסח שני משום שאין רוב ציבור נדחים ואילו הזבים עושים פסח שני. וצ"ע מאי אולמייחו דזבין על טמאי המתים. ועמדו בזה בשערי יצחק (פלאקסר; פסחים ח"ב סי' לח אות ג), באור יעקב (שם ד"ה אולם), בשער הקרבן (פכ"ב הערה 26), בבירור הלכה (פסחים פ, א סד"ה מסתבר) ובילקוט ביאורים (בגמרא מהד' עוז והדר; פסחים פ, ב הערה יג).
15. יש לציין שבדברי ר"ח בעניין זה ישנן שתי גרסאות: בכ"מ ומשמם בדפוס וילנא הנוסח הוא: 'דקיימא לן כל היכא דלא עבוד צבור בראשון לא עבוד צבור בשני', ובכ"ו ומשמם בנוסח הפנים במהד' לב שמח הנוסח הוא: 'לא עבוד יחידים בשני'. הנוסח השני נראה מדויק יותר, משום שבגמרא דובר רק על טמאי המת, וגם ברמב"ם שהלך תמיד בעקבות ר"ח הלשון היא (הל' קרבן פסח ז, ד): 'שאיין היחידים עושין את השני אלא בזמן שעשו רוב הקהל את הראשון, וכאן הואיל ולא עשו רוב הקהל בראשון, לא יעשו אלו המיעוט הטמאים למת את השני'. מכל מקום, אין בזה הכרע גמור כנגד נוסח כ"מ, ולפיו מבואר בר"ח שגם הזבים אינם עושים פסח שני.

פסח לה' | סימן כ
עשיית פסח שני כשלא נעשה פסח ראשון

שני. ואדרבה, ממה שכתב הרמב"ם: 'כפי שבארנו בביאת המקדש' יש להכריח שזו כוונתו, שהרי בהלכות ביאת המקדש (ד, יב) הוא אינו עוסק כלל בהלכות פסח שני אלא רק בעצם החידוש שטומאה דחווה בציבור.¹⁶

גם בדעת רש"י, ניתן להבין שהמשותף ליחיד טמא מת ולרבים טמאי זיבה הוא שהם נדחים מפסח ראשון, ולעניין זה כללם רש"י בחדא מחתא, אף שלעניין פסח שני יש ביניהם הבדל. ואף שניתן להבין שההשוואה היא גם לעניין פסח שני, מכל מקום אין בזה הכרע. וכן כתבו האור יעקב (שם ד"ה והנה חזינא) והשערי היכל (מערכה קט הערה 10¹⁷) לדחות ראייתו. ואפוא פלוגתא בין הראשונים לא מפשינן.

הוכחה מדברי הר"ד שרוב זבים עושים פסח שני ודחייתה

מדברי הר"ד (פסקים, פסחים צה ע"ב) היה מקום להוכיח שרוב זבים נדחים לפסח שני, שהרי כתב:

אם היו רוב ציבור טמאין ועשו פסח בטומאה לא יאכלו ממנו זבין וזבות, דאיש כי יהיה טמא לנפש כתיב, דווקא בטמא נפש הותרו הציבור ולא בשאר טמאות, ונדחין בפסח שיני.

מפשטות דבריו היה ניתן להבין שברוב טמאים בטומאה שאינה טומאת מת, נדחים לפסח שני. אך גם בזה אין הכרע, דניתן להבין שדבריו מוסבים על אותם זבים וזבות מסוימים שעליהם מדובר במשנה שאותה בא לפרש, שהם מיעוט ביחס לרוב טמאי המתים ודלא תימא דאגב רוב טמאי מתים יעשו גם מיעוט זבים וזבות פסח ראשון, ולא דיבר על מקרה של רוב זבים וזבות כלל.

16. ויעוין עוד במנחת אשר (פסחים עד, ד"ה אך) שכתב: 'ולבי אומר לי דאם האמת כן, דבטומאת זב אף ציבור נדחה לפסח שני, הוה ליה להרמב"ם להשמיענו דבר זה בהדיא, ומדשקתי רבן שמע מינה לא ניחא להו בההוא מילתא, אלא דאין ציבור נדחה כלל לפסח שני בכל ענין שהוא'.

והמשיך והוכיח כן גם מהפניית הרמב"ם לדבריו בהל' ביאת המקדש וכמו שנתבאר.

17. וז"ל: 'אינו מוכרח. אמנם בלשוננו כיום, 'דחייה' פירושה העתקה לזמן מאוחר יותר, אבל בלשון חז"ל מצינו פעמים רבות במובן של ביטול, כמו 'עשה דוחה לא תעשה', ע"כ. וכן פיקוח נפש דוחה שבת וטומאה דחווה בציבור, וכן 'לדחות ראייתו' דלהלן בסמוך, ועוד רבים.

פסח להי | סימן כ
עשיית פסח שני כשלא נעשה פסח ראשון

דין פסח שני ברוב זבים נלמד מרוב טמאי מתים וממילא אין לך בו אלא חידושו
והנה, לכאורה יש הכרח פשוט לדברי הר"י מלוניל והמאירי מדברי הברייתא
(פסחים סז, א) :

יכול לא יהו עושין פסח שני אלא טמאי מתים ושהיה בדרך רחוקה, זבין
ומצורעין ובוועלי נדות מניין? תלמוד לומר איש איש.

הרי שפסח שני חידוש הוא ואין לך בו אלא חידושו, ועצם הדין שזבים עושים
פסח שני אינו ברור מאליו אלא נלמד מילפותא זו. ודיו לנלמד מטומאת מת
להיות כטומאת מת – מה בטומאת מת דווקא איש עושה פסח שני ולא ציבור,
אף בטומאת זיבה איש עושה פסח שני ולא ציבור. אלא שבנוסף לזה נאמר
בדרשה הדין שציבור עושה בטומאה, והוא לא נאמר אלא בטומאת מת. וגם בזה
כבר עמד האור יעקב (שם ד"ה והנה נוסף) :

הרי אי לאו פרשה זו לא ידעינן כלל ענין פסח שני. ואם כן ממה נפשך : אם שאר
טמאין ושאר סיבות נכללו בפרשה זו, הרי ממילא גם בהם נוהגת הלכה זו דאין
ציבור עושין פסח שני. ואם לא נכללו, מנלן דבכלל הן עושין פסח שני אפילו
כשהן יחידין.

ג. שיטת המנחת חינוך

**חידוש המנחת חינוך שמאופן חישוב רוב טמאים עולה שדיני רוב ומיעוט
נאמרו רק בטומאה**

והנה, בנוגע לאופן חישוב רוב טמאים בפסח ראשון נאמר בגמרא (פסחים צד,
ב) : 'אמר רבי יצחק בר רב יוסף : בטמאים הלך אחר רוב העומדין בעזרה'.
ובירושלמי (פסחים ז, ו) נאמר : 'לטומאה הילכו אחר רוב נכנסין לעזרה. מה בכל
כת וכת משערין, או אין משערין אלא כת הראשונה בלבד? אמר רבי יוסה ברבי
בון : עד שהן מבחוץ הן משערין עצמן'. ועל פי זה כתב הרמב"ם (הלי קרבן פסח
ז, ו) : 'משערין בכל הנכנסים לעזרה ; ועד שהן מבחוץ קודם שתכנס כת הראשונה
משערין אותן'. ומכל זה עולה שחישוב רוב טמאים נעשה על פי האנשים

פסח לה' | סימן כ
עשיית פסח שני כשלא נעשה פסח ראשון

הנמצאים בירושלים ויכולים לעשות את הפסח, ולא על פי ספירת הטמאים בכל ישראל.¹⁸

על פי זה, כתב המנחת חינוך (שפ, יג ד"ה ולפי):

נראה ברור אם יבנה הבית במהרה בימינו בין ב' הפסחים, עיין בש"ס דר"ה (ל, א-ב) גבי עומר דאיבני בחמיסר – כיון דבראשון לא היו ישראל שם ולא היה מקדש, אין חילוק בין רוב למיעוט, אם כן כל ישראל חייבים לעשות פסח שני כמו גרים הרבה, כי דינים אלו דרוב ומיעוט הם רק העומדים חוץ לעזרה כמבואר בר"מ ובש"ס ובירושלמי אבל באין עומדים ואין בית המקדש אין החשבון הזה וכל ישראל יעשו פסח שני, כנ"ב.¹⁹ ואני כותב זה בין שני הפסחים, יהי רצון שיבנה מהרה קודם פסח שני ונזכה ונעשה הפסח שני אמן ואמן. שוב אחר זמן רב ראיתי בירושלמי פרק מי שהיה שהוא פלוגתא דתנאי אם יבנה בית המקדש בין פסח א' לפסח שני דחד אמר דיקריבו ישראל פסח שני וחד אמר דלא יקריבו, עיין שם.²⁰

טענתו היא שיישום הדין שאין רוב ציבור נדחים הוא שכאשר יש רוב טמא בפסח ראשון הוא עושה את הפסח ולא נדחה, ואילו כאן לא נעשה פסח ראשון כלל, דלא היה רוב ציבור שבידו לעשות פסח ראשון. הדברים שונים בסגנונם מדברי ר' אברהם פארדו, אך דומים במסקנתם: אם פסח ראשון התבטל מסיבה שאינה טומאה, רשאים רוב הציבור לעשות פסח שני ואף מוטלת עליהם חובה לעשות זאת. אך בשונה מר' אברהם פארדו שנקט כאביו החסדי דוד בהבנת התוספתא (ויעוין בזה לעיל עמ' תפה-תפו) ובכך דחה את הצורך להכריע כרבנן דר' יהודה, המנחת חינוך ביטל את דבריו מפני דברי התוספתא כפי שהבינה.

18. ויעוין לעיל (סי' יג) בביאור דברי הבבלי, הירושלמי והרמב"ם הללו.

19. = כן נראה בעיני.

20. בשולי הדברים יצוין כי המנ"ח במצווה זו כתב חלק מההערות בקיצור ובלי להיכנס לעומק של הסוגיות, ובסוף דבריו אף מסר מודעה: 'והנה במצוה זו הפסקתי הרבה פעמים וכתבתי בלא עיון, ועוד חזון למועד בעזה"י אשנה פרק זה', ועוד כתב: 'ויש להאריך הרבה אך כבר כתבתי שאני כותב בלא עיון ובאתי רק להזכיר ובעז"ה אשנה מצוה זו'. ויעוין במקראי קודש (פראנק; פסח ח"א סו"ס יג) שהביא בפשטות את דברי המנ"ח (ושם צוין לסי' שפב, ונדצ"ל שפ).

קשיים בדברי המנחת חינוך

ואולם, נראה שלא בכדי נחלקו בזה תנאים, וכפי שסיים המנ"ח, ולא בכדי הוכרע שלא כדברי המנ"ח, וסברת ת"ק דר' יהודה היא דשורשם של דינים אלו דרוב ומיעוטי הוא היסוד שיחיד נדחה ואין ציבור נדחה, דהיינו: כל החידוש שיש מציאות של פסח שני לא נאמר לציבור אלא ל"איש" – איש נדחה ואין ציבור נדחין (פסחים סו, ב). וממילא מה לי דחייה מפני טומאת מת, מה לי דחייה מפני סיבה אחרת – בכל מקרה אין פסח שני בציבור. וכפי שהתבאר לעיל שגם רוב זבים שנדחו מפסח ראשון ונטהרו אינם עושים פסח שני, וכאמור שם, אף המנ"ח עצמו נקט כן. וכעין זה תמה על המנ"ח בספר קנין תורה בשמעתתא (בהעלותך ד, ד): 'והדבר פלא מנין לקח להכריע בזה כר' יודה נגד הסתמא דת"ק, ולא ביאר שם כלל מאי עדיפותא בזה מהך דהיו כל הציבור זבין בפסח ראשון ונטהרו דאין עושין את השני, ואם כן הוא הדין בבננה בית המקדש קודם פסח שני'.²¹

ואין מקום לומר שכל הילפותא לא נאמרה אלא למקרה של 'דחייה' ולא למקרה של 'ביטול': ראשית, נראה שאין הבדל בין דחייה לביטול, ובשניהם מה שקורה בפועל הוא שפסח ראשון אינו קרב, ואלו שמות שונים לאותה מציאות בדיוק. גם כשפסח ראשון לא קרב מפני הטומאה ניתן לקרוא לזה ביטול; וגם כשהוא לא קרב מפני שגויים או יהודים שאינם שומרים מצוות שולטים על מקום המקדש, ניתן לקרוא לזה דחייה. שנית, אי איתא שהדין דאיש נדחה אינו מתייחס למציאות של ביטול אלא רק למציאות של דחייה, אזי אין שום מקור לכך שניתן לעשות פסח שני במקרה של ביטול, לא לציבור וגם לא ליחיד. דהא פסח שני חידוש הוא, ואין לך בו אלא חידושו. ומלבד כל זה, הרי המקור לדברי ר' יהודה הוא המסופר על חזקיהו, ושם ברור שרוב ציבור נדחו מפני הטומאה לשיטתו. ואם כן אין מקום לומר שגם לדין דקיי"ל שציבור אינם נדחים אלא עושים בטומאה, הם יעשו פסח שני במקרה שלא עשו את הראשון כלל.²² ועל

21. אך למעשה צידד בדברי המנ"ח מטעם אחר, וכפי שהובא לעיל (עמ' תפו). ויעוין עוד בבית יצחק

(ב, קמח, ט) ובעקבי חיים (קלאפהאלץ; ס"י ס) דשקלו וטרו בדברי המנ"ח.

22. ואולם במשך חכמה (במדבר כח, טז) כתב: 'ואם ניתן רשות אחר הפסח, ונבנה בית המקדש

קודם פסח שני, סבר ר' יהודה דהצבור עושים בפסח שני, דאם הם טמאים עושים הראשון, אבל

פסח לה' | סימן כ
עשיית פסח שני כשלא נעשה פסח ראשון

כרחנו אין לחלק בדעת ר' יהודה בין ציבור שנדחה מפסח ראשון מפני הטומאה לציבור שנדחה ממנו בגלל סיבה אחרת, ובכל אופן הציבור עושה פסח שני. וממילא ההכרעה בגמרא ובפוסקים שטומאה דחוייה בציבור מהווה הכרעה שלא כר' יהודה.

ועל כרחנו הדין דהלך אחר רוב העומדים בעזרה לא בא אלא לקבוע כיצד מחשבים רוב וכיצד מחליטים אם לעשות פסח ראשון בטומאה או בטהרה. אך אין בזה שום נגיעה לכלל שאין רוב ציבור נדחים, ובנידון דידן שכל הציבור לא עשה פסח ראשון, אין לך רוב ציבור גדול מזה. ויעוין עוד באור יעקב (שם ד"ה והנה ראיתי) ובאבי עזרי (הל' קרבן פסח ז, ד) ובמנחת אשר (פסחים, עד) ובשער הקרבן (פכ"ב הערה 31) ובקרבן פסח כהלכתו (פסח שני כהלכתו הערה נא ד"ה והמניח), שהקשו על המניח כעין זה וקושיות נוספות.

קושי בהבנת המנחת חינוך בדין דרך רחוקה לפי דרכו

ובאמת המניח לשיטתו כתב שם לחדש שאם רוב הציבור היו בדרך רחוקה ומיעוט עשו פסח ראשון, יכולים רוב הציבור לעשות פסח שני. וזה לכאורה קשה מאוד, שהרי התורה לימדה בחדא מחתא את דין הטמא והעומד בדרך רחוקה (במדבר ט, י-יא): 'איש איש כי יהיה טמא לנפש או בדרך רחוקה לכם או לדתיתכם ועשה פסח לה'. בחדש השני, ולדבריו יוצא שהדין דאיש נדחה ואין ציבור נדחה לא נאמר אלא בדחייה מחמת טומאה ולא בדחייה מחמת דרך רחוקה. וצ"ע.

כיון שלא היה בית המקדש, עדיפא מאילו היו זבים בפסח ראשון. ואין כאן המקום להאריך, ולא זכינו שיאריך, וחבל על דאבדין. וצ"ע.

תצט

ד. שיטת הרבי מליובאוויטש והאדמו"ר מבעלזא

הרבי מליובאוויטש מבין שלפי הירושלמי אם נבנה הבית בין פסח ראשון לשני עושים פסח שני

והנה, הרבי מליובאוויטש (לקוטי שיחות ח"י"ב עמ' 218-221²³) כתב שיש לעשות פסח שני במקרה שהדבר יתאפשר, ואף שהראשון לא קרב כלל.²⁴ ובתחילת דבריו כתב שכך היא דעת הירושלמי ולכן יש לבאר באופן זה גם את דברי הבבלי אף אם בדוחק. וכעין זה כתב בספר אור פני יהושע (ליקוטי מאמרות סי' ט' עמ' קיח) בשם ר' יהושע מבעלזא ואביו ר' שר שלום מבעלזא, שלפי הירושלמי אם ייבנה הבית בין פסח ראשון לשני, נקריב פסח שני.²⁵

23. ונדפס גם בספר שערי הלכה ומנהג (או"ח ח"ב סי' ריב), וכן בספר חידושים וביאורים בש"ס (סי' ט, ובנספח לסי' ט בסוף הספר), ושוב בספר שולחן מנחם (או"ח סי' רנג).
24. לשונו בריש הדין היא: 'שאלה הלכה למעשה', אך הרבי לא הרבה להכריע למעשה בשאלות הלכתיות שאינן נוגעות למנהגי חב"ד, ובפרט לא בשיחותיו, ולא ברור אפוא אם כוונתו בדבריו לפסוק הלכה למעשה או רק לדון לפלפולא בשאלה זו. וצ"ע.
25. הדברים הובאו גם בהגדה של פסח קול יהודה (עמ' קס), בבית ישראל (טויסיג; בהעלותך עמ' מ-מא), בשו"ת בית יחזקאל (מיכלוון; סי' סא) ובקובץ אוריתא (ו, עמ' רנא). וכן כתבו הכלי חמדה (ואתחנן אות ג דף כו ע"א בדפי הספר; ובכלי חמדה הנד"מ על מועדי השנה, ח"ה סי' רה) והשער יששכר (ח"א מאמרי חדש אייר, מאמר פסחא זעירא אות יג, עמ' צא). וכן נקט בשו"ת דברי ישראל (וועלץ; א, ל; שם ב, ליקוטי תשובות, י; שם, עב; ושם ג, יט). וכן כתב גם בשו"ת זכרון יהודה (גרינוואלד; א, קסו), אך לא הזכיר את התוספתא ואת הירושלמי, ולא העלה על לבו לחלק בין יחיד לציבור (ומה שזכר בדבריו ספר 'זכרון יהודא', הכוונה לספרו של ר' מנחם אייזנשטטר בשם זה, מאמר ירח זיו וימי הקיץ עמ' עו). מקורות נוספים בזה צוינו בספר ליקוטי הערות על תשובות חת"ס (גולדשטיין; יו"ד סי' רלג אות כב ד"ה ובתל) ובקובץ נחלת צבי (יא, עמ' קא). ויעוין גם במעשה בר' אלעזר משה מפניסק, שהובא בספר ארחות רבנו הקהלות יעקב (מהד' תשע"ד ח"ב עמ' קטז) והתפרש בספר מפסחא לזעירא (עמ' קפד).
- יש להעיר שהאור פני יהושע כתב את דבריו ליישב מה שכתב החת"ס (שם) שי' אייר הוא יום ביקור פסח שני, דלכאורה מפורש בגמרא (פסחים צו, א) שפסח שני אינו טעון ביקור. וכתב לחדש שבמקרה שלא נעשה כלל פסח ראשון, השני טעון ביקור. ובטעם הדבר כתב שהפסח מביקור הוא משום שבסתמא דמילתא יש בפסח שני מעט קרבנות ולכן יש שהות לבקר לאחר י' אייר, אך כשכל ישראל עושים פסח שני אין שהות ולכם צריכים לבקר ארבעה ימים קודם.

לכאורה מהירושלמי נראה להיפך מזה

וצ"ע למה כוונתם, דלכאורה בירושלמי הובאה מחלוקת התנאים, ויחיד ורבים הלכה כרבים, וכפי שכתבו בפטות ההיכל יצחק והקול מבשר והמועדים וזמנים הנ"ל. ואדרבה, דברי התוספתא והירושלמי הם המקור המרכזי לכך שכשמתאפשר לעשות פסח שני אחר שלא התאפשר לעשות פסח ראשון, אין לעשות פסח שני. וכבר התקשה בזה במועדים וזמנים (שם), אחר שהביא את דברי מהר"י מבעלזא. וכן התקשה בהערות הגרי"ש אלישיב (פסחים פ, א ד"ה אמנם תירוץ; וכעין זה שם עו, ב על תוד"ה קמ"ל), אחר שהביא את הדברים בשם ר' ישכר דב מבעלזא, בנו של ר' יהושע מבעלזא. וצ"ע.²⁶

ולכאורה זהו דוחק, דמהיכא תיתי שיהיה חילוק בין סוגים שונים של פסח שני לענין ביקור אחר שאין כל מקור לכך. ומהיכא תיתי לדרוש טעמא דקרא ולומר שהביקור ארבעה ימים מראש קשור לכמות האנשים. ויתירה מזו יש להקשות, שהרי בפסח ראשון הנעשה כהלכתו התורה ציוותה על כל ישראל לבקר את פסחיהם ביום אחד, הוא יום י' בניסן, ועל כרחנו שלא חששה התורה מכך ש'אין שהות ביום אחד' לבקר את כל הקרבנות. וצ"ע. ויעוין עוד בדברי ישראל (שם) שכתב בדומה לדברי האור פני יהושע אך בסגנון אחר. ובאוצרות הסופר (יח, עמי מט) הביא מקור מדברי המיוחס לרשב"א (מנחות מט, ב ד"ה שמירה) לכך שהדין שפסח שני אינו טעון ביקור נובע מכך שהוא קרבן יחיד. ואולם דברי המיוחס לרשב"א נאמרו על פסח בכללותו ולא על פסח שני דווקא, וכפי שהתבאר באורך לעיל (עמי קע); ולעיל (עמי קח הערה 5) צוין כי הקביעה שפסח שני טעון ביקור מופיעה גם בדברי המאירי (פסחים צו, א ד"ה וזה).

26. בספר דף על הדף (פסחים קטו, א ד"ה אמרו עליו על הלל) כתב ליישב קושי זה, 'דהנה התוספתא (פ"ט דפסחים) תולה דין זה במחלוקת רבי ור' נתן בגר שנתגייר בין ב' פסחים, ובדין ההוא פוסק הרמב"ם (בפ"ה דקרבן פסח ה"ז) דחייב להביא פסח שני, הכא נמי בדין הנ"ל כך קי"ל. ודו"ק'. וכבר בשו"ת עני בן פחמא (סי' כט) כתב שהמחלוקת תלויה זו בזו, ומכוח זאת הכריע שעושים פסח שני גם אם לא נעשה פסח ראשון. וכן הובא הסבר זה במאמרו של הרב בנר (לעיל עמי תפד הערה 1, עמי 62).

ואולם, לכאורה לא ברור שהתוספתא 'תולה' את הדינים זה בזה, והנה לשונה במלואה: 'גר שנתגייר בין שני פסחים צריך לעשות פסח שני דברי ר', ר' נתן אומר: אין צריך לעשות פסח שני שכבר לא נתחייב בראשון. ניתן להן לישראל לבנות בית הבחירה – היחיד עושה פסח שני ואין הצבור עושה פסח שני; ר' יהודה אומר: אף הצבור עושה פסח שני. אמר ר' יהודה: מעשה בחזקיה מלך יהודה שהעשה את הצבור לעשות פסח שני שנאמר כי מרבית העם רבת מאפרים וממנשה מיששכר ומזבולון לא הטהרו וגו'.

תקא

פסח לה' | סימן כ
עשיית פסח שני כשלא נעשה פסח ראשון

מלבד זה, לפי הבבלי (סנהדרין יב, א-ב) ר' יהודה למד מחזקיהו שמעברים את השנה מפני הטומאה, ולפי זה נראה שפסח חזקיהו היה פסח ראשון ולא פסח שני. ולכאורה זה מחליש עוד יותר את האפשרות להתבסס על דעת ר' יהודה שבתוספתא ובירושלמי. ויעוין בזה בהר המוריה (הל' ביאת המקדש ד, יז). ויעוין עוד בשבח נעורים (שטיינר; פרשת בא עמ' פ-פא) שהתקשה בדברי האדמו"ר מבעלזא מצד אחר.

קושי בחילוק בין אי-עשיית פסח ראשון מפני טומאה ובין אי-עשייתו מפני יד האומות

בהמשך דבריו כתב הרבי מליובאוויטש לחלק בין מקרה שבו רוב ציבור טמאים למקרה שבו לא נעשה פסח מצד סיבה צדדית וכמו בנידון דין שאי עשיית הפסח בראשון הוא מפני יד האומות ולא מצד עיכוב התורה, וכעין זה כתב הגרי"ש אלישיב (קובץ תשובות ד, רכט ד"ה והנה לכאו). ולכאורה לא ברור מה החילוק בזה וכיצד הוא מועיל, וכפי שהתבאר לעיל שלכאורה דחייה וביטול הם שמות שונים לאותה מציאות ולא הגדרות שונות ביסודן. והדין דאישי נדחה ואין ציבור נדחים אינו פרט צדדי בגדרי הדחייה אלא חלק בלתי נפרד מהגדרתו של פסח שני.²⁷

הרי שהתוספתא לא תלתה, ולא קישרה בין המקרים בלשון 'וכן היה ר' נתן אומר' או כעין זה. ואמנם בהגהות הגר"א (אות ז) כתב להגיה מעין זה, אך בכתבי היד של התוספתא הנוסח הוא כלפנינו. ובתוכ"פ כתב על כך שפעמים רבות נראה שאין כוונת הגר"א להגיה אלא לפרש. ויש לתופעה זו דמיון מסוים לדרכו בביאורו לשו"ע, ואכמ"ל. ויש גם כמה סיבות להבין שהמחלוקות אינן תלויות זו בזו: ראשית, בדברי רבנן מבואר שהסיבה שאין עושים פסח שני היא שמדובר בציבור ולא ביחיד, 'ואין הצבור עושה פסח שני', וזו סברה שונה לחלוטין מסברתו של ר' נתן 'שכבר לא נתחייב בראשון'. שנית, בירושלמי הובא רק הסיפא של הלכה זו בתוספתא, והלשון היא סתמית ואין שום רמז לכך שהדעה שהובאה בסתמא כדעת חכמים היא בעצם דעת ר' נתן.

27. בהקשר זה יש לדון על עניין נוסף שמוזכר בדברי הרבי (שם עמ' 222-223), שבשנים הראשונות לאחר מלחמת ששת הימים הורה לצאת מירושלים ב"ד בניסן וב"ד אייר כדי שלא להתחייב בפסח, ומבואר שם (עמ' 216) שבשנת תשל"ה שינה את הוראתו ואמר שאין צורך לצאת מירושלים משום שבכל מקרה אין אפשרות להקריב קרבן. ויש להתבונן בטעמה של ההנהגה

תקב

פסח לה' | סימן כ עשיית פסח שני כשלא נעשה פסח ראשון

הראשונה, דלכאורה ממה נפשך: אם סבר שיש אפשרות או ספק-אפשרות וממילא יש חיוב או ספק-חיוב להקריב קרבן פסח, מדוע הורה לצאת מירושלים ולא הורה להתאמץ בכל דרך להקריב את הקרבן. ואם סבר שכבר אז לא הייתה אפשרות להקריב קרבן פסח, אזי יש להבין מה התחדש בשנת תשל"ה שאז כתב: 'נשתנה המצב ואין עתה היכולת', הרי כבר לפני כן לא הייתה יכולת. ואולי יש ליישב בדוחק שסבר שיש אפשרות רחוקה להקריב קרבן פסח, ומכיוון שהיא רחוקה אין חיוב להתאמץ לממש אותה, אבל יש חיוב או עניין להחליש את גודל החיוב מכיוון שזה אפשרי בקלות. ועוד ייתכן שלא היה מוכרע לו אם אפשר ואם נכון להקריב קרבן פסח בגלל שיקולים שונים שלא פירט, כגון חשש שאנשים ייכנסו למקום המקדש בטומאה או חוסר בבירורי הלכה הנדרשים להקרבת קרבן פסח. וצ"ע.

מלבד זאת, לעיל (ריש סי' ב) התבאר שדין דרך רחוקה אינו פטור אלא אונס, ולכן הנמצא בדרך רחוקה זמן מה לפני פסח ובאפשרותו להספיק להתקרב ולבוא לירושלים מחויב מדאורייתא לעשות זאת, שהרי אינו אנוס. וכל שכן שאסור לצאת מירושלים כדי להימנע מהקרבת קרבן פסח. ולפי זה יש צורך להבין מכיוון נוסף את ההוראה לצאת מירושלים לאחר מלחמת ששת הימים. וצ"ע.

ישנם מקורות נוספים לעניין ההתרחקות מירושלים בערב פסח, מיימינים ומשמאילים: בהתעוררות תשובה (ב, פט עמ' צז-צח) כתב שעניין זה הוא שגרם לחלק מאנשי ארץ ישראל לבחור להתגרור בצפת ולא בירושלים. ויעוין עוד במאמרו של הרב נח אייזיק אהלבוים: איסור כניסה להר הבית בזמן הזה, אור ישראל (מאנס' ח (תשנ"ז) עמ' פ-פא, שהביא שמועה שלפיה ר' אהרן מבעלזא הקפיד להימצא ב"ד בניסן של שנת תש"ד בתל אביב ולא בירושלים מסיבה זו. וכן הובאה שמועה זו בספר רבי שמעון חסידא (עמ' קפד-קפח).

לעומת זאת, בשו"ת מאמר מרדכי (אליהו; ח"ג, קדושת א"י סי' א) תמה על היציאה מירושלים בערב פסח: 'יש אנשים שבערב פסח יוצאים מירושלים, כדי להימנע מכניסה לחיוב בקרבן פסח. מה יעשו אם בשעה 10:00 הם יוצאים מירושלים, ובשעה 11:00 יבוא המשיח? כבר לא יוכלו לבוא. והרי הדין הוא שאפילו אם אדם יכול לבוא על גבי סוסים ומכוניות – יש לו דין של רחוק [בעניין זה, יעוין לעיל עמ' עא-עה. ה.ד.]. נוסף לכך יש כאן חוסר אמונה. עצם העובדה שאתה עוזב את ירושלים מפני שיש חובת קרבן. ממה נפשך – אם אתה אנוס, אז אתה אנוס. אם אדם היה מזיד – הרבה פוסקים אומרים שלא יכול להקריב פסח שני, אזי איך אתה נוסע, אתה מזיד! אתה יוצא מירושלים מדעתך! וע"כ צריך לדעת, יש קדושה בירושלים, והיא תישאר בירושלים, ואם אתה לא יכול לאכול – תקרא סדר קרבן פסח, בחינת 'ונשלמה פרים שפתינו'. אף בציץ אליעזר (יב, מז) ובמועדים וזמנים (ג, רלט הערה א) כתבו שאין צורך להתרחק מירושלים בערב פסח בזמננו, ולהיפך, יש מעלה בשהות בירושלים בזמן זה.

תקו

דברי הרבי מליובאוויטש בעניין השלכתו של חיוב הכרת שקיים בפסח על הנידון דידן

ובכלל דבריו כתב הרבי 'יסוד' כלשונו, שמכיוון שביטול פסח הוא 'ענין דשייך בו כרת', יש לתת משקל גדול לאפשרות המצריכה והמאפשרת להקריבו.²⁸ ויש להעיר שכרת הוא רק למי שמבטל את המצווה בזדון, כמבואר ברמב"ם (הל' קרבן פסח א, ב; ה, ב). ואם כן כשדנים דיון הלכתי ברור שעונש כרת אינו עומד על הפרק, דלא ברשיעי עסקינן. ואולי יש לומר שאף הרבי לא התכוון לומר שיש בזה חיוב כרת כפשוטו, אלא לומר שהעובדה שמי שהזיד ענוש בכרת מעידה על חומרת מצווה זו גם בשוגג. אך מלבד מה שלשונו שם היא 'לתא דמזיד', נראה לכאורה שגם לגופו של עניין אין בזה כדי ליישב את דברי הרבי, שהרי כנגד העובדה שהמזיד בכרת ישנה חומרה גם לאידך גיסא, שלפי האפשרות שאין לעשות פסח שני כשלא נעשה פסח ראשון יוצא שהמקריבו הקריב חולין בעזרה, ועבר בקום עשה על לאו דאורייתא. ושב ואל תעשה עדיף. וכל הצד הזה לא נזכר כלל בדברי הרבי, ולכאורה נראה שהוא לא פחות משמעותי מהצד של הכרת,

ובהערות הגרי"ש אלישיב (חולין נ, א ד"ה בא ממקום) כתב שאין עניין בהתרחקות מירושלים משום שהחינוך (מצווה צה) תלה את מצוות בניין בית הבחירה ברוב ישראל על אדמתם. ולכאורה יש להעיר בזה: ראשית, הרמב"ם ושאר הפוסקי לא תלו, והגרי"ש עצמו הגדיר את דברי החינוך כ'דבר חידוש'. שנית, הגרי"ש הביא את קושיית האחרונים על החינוך מבניין בית שני, ותייך שבנו בלי חיוב, וגם זה לכאורה דבר חידוש. שלישית, דרכו של החינוך לתאר את גדרי המצוות לא רק על פי אמות מידה הלכתית אלא גם על פי אמות מידה מציאותית-מעשית, ונראה שכך נהג גם כאן; ודבר זה למדתי מהרב עזריה אריאל שליט"א, שהאריך בזה בספרו על הלכות פרה אדומה שעודנו בכתובים. רביעית, הגרי"ש שם נקט שמקריבין אף על פי שאין בית היינו רשות להקריב ולא חיוב, וגם בזה יש לדון, וכמבואר במאמרי הני"ל (עמ' לו הערות 1-2). ויעוין בספר במשמרת הפסח (ח"א סי' ב) שהאריך טובא בשאלת ההתרחקות מירושלים בי"ד בניסן בזמן חורבן; ובדברי הרב שאר ישוב הכהן במאמרו: ושם נעלה ונראה, בקובץ הר הבית מקומו וגבולותיו (ירושלים תשל"ח), עמ' 5; ובמקראי קודש (הררי; ליל הסדר עמ' צג).

28. לענין כרת, לכאורה נראה שאין לחלק בין פסח הבא בטהרה לפסח הבא בטומאה. ושוב ראיתי שאפשרות שקיים חילוק ביניהם נשללה בספר מקראי קודש (פראנק; פסח ח"ג סי' א; ולפני כן בספרו מקדש מלך עמ' רו-רז), ובהערות הררי קדש שם (הערה 1) צוין שגם בעל האור שמח (בתשובתו שנדפסה בשו"ת זרע אברהם [לופטביר] ג, י) נקט שיש חיוב כרת על ביטול פסח הבא בטומאה, ואף הוכיח כן מדברי רש"י, יעו"ש.

וצ"ע. ואדרבה, לסברה דשב ואל תעשה עדיף קיים מקור ברור בדברי התנאים והוא מקובל להלכה (יעוין במשנה זבחים פ, א ובעוד מקבילות רבות בתוספתא ובתלמודים ובמדרשים), ולכן נראה ששב ואל תעשה עדיף גם במקרה של ביטול מצווה שאם הייתה מתבטלת במזיד היה עונש כרת. וכל שכן לפי המתבאר שבנידון דידן אין כאן ספק אלא הכרעה ודאית שציבור אינם עושים פסח שני כשלא נעשה פסח ראשון.

ה. הצעה להכרעת ההלכה

אין לחלק בין מקרה שבו כל הציבור באים לעשות פסח שני למקרה שבו מיעוטם באים

והנה, היה מקום לומר שכל זה כשציבור באים לעשות פסח שני, אך אם מסיבה כלשהי רוב הציבור אינו עושה לא ראשון ולא שני, היחידים רשאים לעשות פסח שני. וכגון שרוב הציבור חוששים שאיננו יודעים את מקום המזבח או את אופן צביעת התכלת בבגדי כהונה וכדומה וישנם יחידים תלמידי חכמים שעיינו בסוגיות אלו והגיעו למסקנה שמעיקר הדין אין צורך לחשוש לחששות אלו, היה מקום לומר שבמציאות כזו היחידים אלו רשאים וצריכים לעשות פסח שני.

אולם נראה לכאורה שאין לומר כן, שהרי כאמור כשלא נעשה פסח ראשון על ידי רוב ציבור אף היחידים אינם עושים פסח שני. ומלבד זאת, הרי משמעות הדין שאין ציבור נדחים אינה רק שבפועל הם אינם עושים אלא גם ובעיקר שהם אינם מצווים. ההלכה אינה מתארת מצב, אלא קובעת כיצד לנהוג. וממילא הציבור אינו מצווה, ולא רק שבפועל אינו עושה פסח שני. וברור שאם הציבור אינו מצווה אזי גם כל אחד מהיחידים אינו מצווה, דלא יעלה על הדעת שהציבור פטור אך היחידים חייבים לקיים את המצווה ולדאוג שהם יישארו יחידים ולא יהיו רוב.

פסח לה' | סימן כ
עשיית פסח שני כשלא נעשה פסח ראשון

סיכום

עלה בידינו שהדין הוא שציבור אינם נדחים לפסח שני, ואין חילוק בין דחייה מפני טומאת מת לדחייה מסיבה אחרת. וגם אין חילוק בין מקרה שבו קרב פסח ראשון למקרה שלא קרב. וגם אין חילוק בין מקרה שבו השאלה נוגעת לרוב הציבור למקרה שבו רוב הציבור בכל מקרה לא יעשה פסח שני אף שלא עשה את הראשון ורק יחידים מתעניינים בכך.

לפיכך, אין להקריב פסח שני אם לא קרב פסח ראשון לפניו, ואם בשנה מסוימת לא יתאפשר להקריב פסח ראשון אך יתאפשר להקריב פסח שני – יש להימנע מהקרבנו באותה שנה.